

СТ А Н О В И Щ Е

От: доц. д.с.н. Андрей Викторов Бунджулов
УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО
Катедра „Икономическа социология“

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен **„доктор“** в професионално и образователно направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата, специалност Социология

Автор на дисертационния труд: *Цветина Любомирова Младенова*, докторант в катедра „Икономическа социология“

Тема на дисертационния труд: „Управление на обществените нагласи чрез онлайн социалната мрежа Фейсбук“

Основание за представяне на становището:
участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № 595/13.03.2023 г. на Зам.-ректора по НИД на УНСС.

1. Информация за дисертанта

Цветина Младенова е родена във Враца през 1990 г., където завършва Природоматематическа гимназия, има бакалавърска и магистърска степен по Социология в УНСС. След завършване на висшето си образование работи като изследовател и участва в подготовката и реализацията на проекти в областта на изследването на пазарите, събиране, обработка и анализ на статистическа информация, анализ на обществени и политически процеси и пр. Има четири публикации, от които три по темата на дисертацията. Обучавала се е по докторска програма към *катедра „Икономическа социология“/Общикономически факултет* на УНСС по *научна специалност Социология* съгласно Заповед на Ректора на УНСС № 545/22.03.2016 г. Обучението е осъществено в редовна и задочна форма, финансирано от държавата в катедра „Икономическа социология“ през периода 2016 – 2023 г.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Дисертацията е по актуална и недостатъчно изследвана тема. Имам предвид най-вече *социологически* изследвания на ефектите на въздействие на фейсбук върху българските потребители и начините на използването им (на тези ефекти) от страна на типични актьори на политическата и обществената сцена, каквито са: участниците в

изборите, медийните и пиар експертите, представителите на партии и партийни центри и пр.

Дисертационният труд е структуриран в увод, четири глави, заключение и приложения, съдържащи програмата на всяко едно от реализираните три емпирични изследвания. В увода са изяснени целта, задачите, предмета, обекта, общите понятия, хипотези и ограничения на дисертационното изследване като цяло. Първата глава обосновава актуалността на проблема и основната теза в контекста на растежа и еволюцията на Фейсбук като глобална онлайн мрежа. Втора, трета и четвъртата глава представят резултатите от проведените три емпирични изследвания на три конкретни ситуации от ключово значение за развитието на днешното българско общество: общинските избори от есента на 2019 г., началото и първите фази на разпространение на коронавирусната пандемия у нас през 2020 г. и антиправителствените протести през лятото и есента на същата година. Заключението обобщава основните изводи на дисертационния труд, с акцент върху верификацията на формулираните в началото хипотези.

Дисертационният труд като цяло има емпирична насоченост и характер, които се формират на основата на посочените три изследвания. Той е с общ обем от 291 страници. Използваната литература включва 82 заглавия, от които 71 печатни и 11 електронни издания. От цитираните 71 печатни издания – 59 са на български и 12 на английски език.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

В методически план дисертацията е позиционирана в полето на качествените методи в социологията. Използвани са основно два метода: дълбочинно интервю и фокус-група (групова дискусия). Същевременно са цитирани и данни от национално представителни социологически изследвания, което допринася за разширяване на изследователския контекст.

Дисертацията представя в три отделни глави три емпирични изследвания на социалната мрежа Фейсбук като средство и среда за въздействие върху общественно-политическите нагласи в три социални и общественно-политически контекста у нас:

- „Начини на въздействие върху предизборните нагласи на Фейсбук потребителите от кандидати в местните избори през 2019 година“;
- „Влияние на Фейсбук върху нагласите към пандемията от Ковид-19 на българските потребители, живеещи на територията на страната“;
- „Причини за използване на онлайн социалната мрежа Фейсбук от участници в политическите протести през 2020 г. в България“.

Като положителен момент в начина на изложение бих отбелязал очертаването на обща методическа рамка в увода, стриктно следвана в трите глави на дисертацията, представящи трите емпирични изследвания. Това се вижда от структурата на материала, изградена от повтарящи се елементи в съдържанието: 1) щрихиране на общественно-политическия и изследователски контекст; 2) очертаване на обекта, предмета, целта, задачите и хипотезите; 3) обосноваване на избора на метод, дефиниране на понятийните индикатори и ограничения; 4) обосноваване на структурния модел на извадката и подбора на изследваните лица, както и ограниченията на съответното изследване; 5) представяне на въпросника и описание на

результатите по теми и въпроси; б) открояване на изводите за всяко от трите изследвания.

Ясно са посочени обектът и предметът на изследването. Отчитайки характерът на фейсбук като глобална мрежа, като *обект* на изследване са посочени българските потребители, живеещи на територията на страната в качеството им на носители на обществени нагласи. А като *предмет* – процесите на управление на обществените нагласи чрез онлайн социалната мрежа фейсбук. Дисертационното проучване като цяло е насочено към изясняване на това как функционира виртуалната среда на социалната мрежа и как потребителите *съ-участват* в процесите на управление на обществените нагласи чрез нея.

Във връзка с концепциите на: Мишел Фуко за паноптичната власт, Жил Делюз за обществата на контрола, Зигмунт Бауман за синоптикума и Шошана Зубоф за властта в епохата на надзорен капитализъм, сполучливо е формулирана основната теза на дисертационния труд, а именно: публичното пространство на социалната мрежа фейсбук съдържа елементи на паноптизъм и може да служи като средство за управление на обществени нагласи, действащо чрез механизми на наблюдение и самонаблюдение, информационно и манипулативно влияние.

Добре е очертано взаимодействието във виртуалното публично пространство на фейсбук като многоаспектен, многопластов процес, в който участват няколко типа актьори: а) потребители, регистрирани участници в социалната мрежа, в това число: лица, медии, организации, политически сили, пазарни субекти и други; б) администратори от всякакъв ранг – ръководството на фейсбук и всички наети компании, на които са дадени права да контролират взаимодействията между потребителите на онлайн мрежата; в) рекламодатели – пазарни играчи, политически фигури и други, които използват фейсбук, за да достигнат до определени целеви групи; г) самата социална мрежа, която благодарение на създадената технологична инфраструктура, действащите алгоритми и изкуствен интелект се превръща от виртуална среда на взаимодействие в актьор, който моделира взаимодействието. Актьорите в онлайн мрежата създават специфични модели на управление на обществени нагласи, а начините на използване на фейсбук разкриват механизмите на този тип управление.

Заслужава да се отбележи стремежът в емпиричната част на дисертацията към плътно описание и анализ на получените от трите изследвания резултати. Те съдържат интересни акценти, потвърждаващи основната теза и хипотезите на дисертационния труд, отнасящи се до функционирането на фейсбук като среда, съдържаща елементи на паноптизъм в „постпаноптична ситуация“, в която всеки потребител е едновременно наблюдаем и наблюдател, обект и субект на манипулативни влияния и въздействия, възползвайки се в различна степен и по различен начин, в зависимост от своята компетентност, от социалната мрежа за постигане на специфичните си цели и залози.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Оценявам като цяло положително реализацията на замисъла и основната идея на дисертационния труд: да се разкрие потенциала на фейсбук като среда и средство за въздействие и управление на обществените нагласи в три специфични и същевременно ключови за развитието на българското общество ситуации. Приносите, представени в края на автореферата, обективно отразяват постигнатите от докторантката в методически и емпиричен план резултати. Следва да се отбележи също така, че

дисертационният труд е самостоятелно дело на докторантката. Тя е вложила много усилия и амбиция в неговата реализация. Извършена е значителна по обем работа. Спазени са стандартите за академична етика в научното изследване.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

Докторантката е представила три свои научни публикации по темата на дисертацията, които са оформени на основата на нейни доклади, представящи етапни резултати от нейните изследвания, изнесени в рамките на научни конференции.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът в обем от 30 стр. е добре структуриран, синтезирано и ясно отразява съдържанието на дисертационния труд. Спазени са изискванията и стандартите при подготовката на този задължителен за процедурата на защитата на дисертационния труд елемент.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Без да подценявам положените усилия в тази насока, бих казал, че има още какво да се желае за по-детайлното експлициране на връзките между теоретичната и емпиричната част на дисертационния труд. Имам предвид плоскостта на дефиниране на понятийните индикатори и обвързване на хипотезите на емпиричните изследвания с основната теза за фейсбук като онлайн публично пространство, съдържащо елементи на паноптизъм в едно постпаноптично общество, каквото е съвременното общество, и с интерпретирането на получените от емпиричните изследвания данни за българското общество днес, като част от (на фона на) глобалните процеси и тенденции на криза на политиката и политическата власт.

8. Заключение

Представеният дисертационен труд отговаря на критериите и изискванията на ЗРАСРБ и правилника за неговото приложение, отнасящи се до придобиване на образователната и научна степен „доктор“. Ето защо предлагам на научното жури, да бъде присъдена на Цветина Любомирова Младенова образователната и научна степен „доктор“ в професионално и образователно направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата, специалност Социология.

24.04.2023 г., София

доц. д.с.н. Андрей Бунджулов